

Формування підходів до джерел формування та напрямків використання фінансових ресурсів вищих навчальних закладів

(Представлено: д.е.н., доц. Грицишен Д.О.)

Досліджено джерела формування фінансових ресурсів вищих навчальних закладів. Встановлено, що навчальна діяльність ВНЗ може бути диференційована за користувачами її результатів, тому процес досягнення результатів доцільно фінансувати за рахунок відповідних груп користувачів, внаслідок чого було побудовано матрицю ідентифікації користувачів результатів діяльності ВНЗ. Розглянуто альтернативні джерела забезпечення фінансування діяльності вищих навчальних закладів в умовах їх фінансової автономії, які містять у собі розробку та впровадження проектів бізнес-фінансування діяльності вищих навчальних закладів та участь вищих навчальних закладів у грантових програмах. Було встановлено, що ідентифікація альтернативних джерел фінансування діяльності вищих навчальних закладів дозволяє встановити перелік переваг та ризиків такого фінансування діяльності вищих навчальних закладів. Обґрунтовано напрямки використання фінансових ресурсів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: державне забезпечення; фінансові ресурси; ВНЗ; грантові програми.

Постановка проблеми. Стабільність функціонування державних ВНЗ, не дивлячись на підтримку з боку держави, в умовах ринкових відносин та посиленні конкуренції не лише має економічні переваги, але й відіграє важливу соціально-громадську роль у розвитку регіонів нашої держави. Ми пов'язуємо це з тим, що нерівномірність економічного розвитку регіонів (нижчий рівень життя населення, розвитку інфраструктури, дисбаланс на регіональних ринках праці) провокують ситуацію, коли регіональні ВНЗ стають єдиною можливістю сільської та місцевої молоді отримати вищу освіту та конкурувати на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням, які стосуються формування та використання фінансових ресурсів бюджетних вищих навчальних закладів присвячені роботи Т.Боголіб, С.Григанської, О.Грициняк, Л.Довгань, Т.Марусяк, Т.Каневої, О.Кукліні, М.Куцинської, Г.Норд, Н.Руденко, Д.Петрашенка, Н.Пігуль, О.Лютюї, І.Тарасенко, Т.Нефедової, Ж.Труфіної, А.Труфен, Ю.Харчук, Л.Шевченко та інші, однак ряд деяких питань залишилися мало дослідженими.

Метою статті є дослідити процес формування підходів до джерел формування та напрямків використання фінансових ресурсів вищих навчальних закладів.

Викладення основного матеріалу. Можливість провадження освітньої діяльності регіональними ВНЗ часто зазнає значних ризиків у зв'язку з відносно незначними обсягами державного фінансування, меншими можливостями надання додаткових платних послуг тощо.

Красільник О. зазначає, що «неадекватними є моделі, способи та форми фінансування освітньої галузі» [5, с. 116]. Сас Н.М. зазначає: «Вистояти у конкурентній боротьбі державний ВНЗ може лише за рахунок правильного управління фінансовими та матеріальними ресурсами, які перебувають в його розпорядженні» [10, с. 251]. Такої ж думки в цілому дотримується і О.Красільник, вважаючи, що «для забезпечення конкурентоспроможності та виживання в сучасних умовах вищі навчальні заклади, які перебувають у державній власності, повинні перебудувати стратегію і тактику своєї економічної діяльності. <...> її основні напрями мають бути зосереджені на визначенні політики ціноутворення у межах видатків формування загального і спеціального фондів» [5, с. 116].

Крім того, складність діяльності, якою на сьогодні характеризується сфера освіти (боротьба за контингент студентів, ужорсточення ліцензійних вимог провадження діяльності з підготовки кадрів, трансформація інституційного середовища управління сферою освіти тощо) вимагає від кожного ВНЗ посилення його фінансової стійкості та платоспроможності на тлі успішного виконання стратегічних цілей розвитку.

«Необхідність вирішення проблем, пов'язаних з фінансовим забезпеченням вищої освіти, – пишуть С.О. Левицька та Ю.Ю. Харчук, – вимагає впровадження нових підходів фінансування державних вищих навчальних закладів (ДВНЗ) за рахунок коштів загального та спеціального фондів Державного бюджету України та/або місцевих бюджетів, збільшення власних надходжень шляхом здійснення вищими навчальними закладами передбачених чинним законодавством операцій підприємницького характеру [8, с. 7]. У зв'язку з цим вимагають перегляду та удосконалення підходи до формування системи джерел фінансування (фінансових ресурсів) діяльності ВНЗ. При цьому вважаємо, що такі підходи мають бути диференційовані відповідно до

цілей діяльності ВНЗ, її основних напрямків, а також з урахуванням кола користувачів результатів такої діяльності.

На сьогодні, переважна більшість праць з питань удосконалення фінансування діяльності концентрується на питаннях ціноутворення та калькулювання собівартості освітніх послуг. «Політика цін, – пише Н.М. Сас, – визначає розміри контингенту студентів, отже – й доходи ВНЗ. Правда, слід зазначити, що сьогодні й у майбутньому на студентів впливатиме авторитет державного вищого навчального закладу [10, С. 251].

Дозволимо собі не погодитися з даним твердженням, у зв'язку з тим, що в умовах зниження рівня життя населення та об'єктивної неможливості дати вищу освіту дітям та онукам все частіше мотивація ґрунтується на позиціях економії витрат протягом років навчання. А тому ціноутворення на платні освітні послуги та додаткові платні послуги має бути виважено на середню купівельну спроможність населення та середні ціни на освітні послуги інших ВНЗ регіону.

Проблемою системного характеру, на нашу думку, є повільність реформування фінансової системи ВНЗ та системи фінансування освіти в цілому. Зокрема, на думку О.Красільника, «у здійсненні бюджетних видатків на утримання закладів освіти повільно впроваджується програмно-цільовий метод, спрямований на розвиток, натомість домінує традиційний планово-нормативний підхід, зорієнтований на експлуатацію, утримання» [5, с. 116].

ЄС, Канада та Нова Зеландія є типовими прикладами державного фінансування діяльності ВНЗ. Зокрема, державне фінансування, як правило використовується на підготовку фахівців, однак в даному випадку варто констатувати слабку мотивацію навчальних закладів до модернізації та нарощення конкурентних переваг.

Більш прогресивною в даному разі видається модель приватного фінансування (США, Південна Корея, Індія, Чеська Республіка), де за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб повністю фінансується діяльність вищих навчальних закладів, включаючи не лише освітню діяльність, але й наукові розробки, проекти модернізації матеріально-технічної бази та створення інтелектуального потенціалу.

При цьому, система приватного фінансування побудована таким чином, що орієнтована якраз на виконання завдань, відповідно до запитів кінцевих користувачів результатів діяльності вищих навчальних закладів. А тому така система фінансування передбачає не лише звітування про обсяги та структуру використання бюджетного фінансування, як це слід роботи у першій моделі (державного фінансування), а скоріше розширення розкриття інформації про діяльність вищих навчальних закладів в контексті «завдання – витрати – результат».

Дмитришин М.В. вказує, що «змішана система фінансування є найефективнішою моделлю фінансування вищої освіти, оскільки розглядає користувачів освітніх послуг (держава, підприємство, студент) як суб'єктів фінансування, які отримують вигоди від споживання освітніх послуг» [3, с. 306].

Цієї формули, на нашу думку, варто дотримуватися при побудові цілей фінансування діяльності вищих навчальних закладів, оскільки таким чином, формування напрямків фінансування фокусується на видатках, орієнтованих на конкретне завдання діяльності, що в цілому сприятиме підвищенню ефективності використання фінансування вищих навчальних закладів, особливо в умовах скорочення бюджетного фінансування.

Однією з моделей фінансування діяльності ВНЗ є договірне фінансування, однак його доцільно використовувати виключно для фінансового забезпечення виконання окремих завдань та проектів. Це пов'язано з тим, що за такими договорами не передбачається досягнення стратегічних завдань діяльності (звісно, під час укладання договорів на фінансування діяльності варто враховувати загальні цілі та стратегію ВНЗ та не суперечити їй).

Як вказує О.Д. Данілов, аналізуючи досвід розвинених країн [6;7;11], зазначає «традиційні способи прямого фінансування закладів (навіть за автономного часткового внутрішнього перерозподілу коштів, що зрідка зустрічається у централізованих країнах) завжди спричиняли стагнацію і відверте небажання вищого закладу освіти щось змінювати» [2, с. 21]. Він зокрема вказує на доцільність розробки схем комбінованого фінансування (в цьому випадку структура фінансування диверсифікується таким чином, що визначена частина бюджетних коштів під конкретні обсяги освітніх послуг, а інша частина фінансування залежить від конкретних завдань наукової, інноваційної, соціо-гуманітарної та громадської діяльності).

Дмитришин М.В. вказує: «Варіанти комбінування частки державного фінансування й інших альтернативних джерел (плата за навчання фізичних та юридичних осіб, розвиток кредитних відносин у освіті тощо) вказують, з одного боку, на істотне зростання доступу до вищої освіти широким верствам населення, з іншого боку – на посилення диверсифікації джерел фінансування освітньої сфери» [3, с. 306]. Однак, не можемо погодитися з даним твердженням, оскільки цільова спрямованість фінансування в розрізі складових загального та спеціального фондів не дозволяє скоротити собівартість надання платних освітніх послуг, і, як наслідок, знизити вартість таких послуг для споживачів.

Проблеми залучення додаткового фінансування для вітчизняних ВНЗ стоять надзвичайно гостро у зв'язку з недостатністю державного фінансування та незначним контингентом студентів, яким вузи надають платні освітні послуги. Зокрема, наразі відбувається масова розробка пакетів таких додаткових платних послуг, які можуть надаватися ВНЗ.

Разом з тим, недоліки інституційного середовища функціонування вітчизняної системи вищої освіти, в тому числі в частині формування та використання фінансових ресурсів полягають у тому, що до цих пір вона функціонує за початковим пострадянським зразком, який суттєво обмежує можливість ефективного управління фінансовими ресурсами закладу вищої освіти та полягає у суворому контролі руху як бюджетних асигнувань, так і коштів спеціального фонду.

Однак за результатами власних досліджень, вбачаємо корінь проблеми у низькій зацікавленості суб'єктів фінансування у досягненні цілей діяльності ВНЗ за всіма її видами. Як правило, фінансування відбувається виключно в частині, пропорційній місцям державного замовлення, проте реальної мотивації у головного розпорядника бюджетних коштів, який виділяє ці асигнування, щодо результатів діяльності, яка фінансується, немає.

В цьому аспекті варто зазначити, що в умовах зростання задекларованої автономності ВНЗ, а також посиленні їх відкритості до співпраці зі сторонніми учасниками не лише сфери підготовки фахівців, але і інших сфер – міжнародними організаціями, неурядовими громадськими організаціями, діловими структурами (як юридичними, так і фізичними особами), органами влади України та інших країн світу, у ВНЗ з'являються альтернативні джерела фінансування власної діяльності, які мають цільовий або нецільовий характер та спрямовуються на досягнення конкретних цілей та виконання завдань.

Так, Тормосов Р.Ю., досліджуючи проблему пошуку джерел фінансування заходів енергозбереження, визначає, що «незалежно від форми власності та підпорядкування вищій освітній закладі можуть використовувати кошти міжнародних фінансових неприбуткових організацій та благодійну допомогу» [12 с. 120]. Зокрема, до джерел фінансування відповідних програм у державному ВНЗ він відносить «зменшення суми поточних витрат шляхом економії енергоносіїв; відрахування з фонду капітального будівництва; амортизація за цільовим використанням; плата за оренду майна; оплата за навчання за контрактом у випадку приросту контингенту студентів; відрахування з фінансування НДР, виконаних ВНЗ, з розробки та впровадження енергозберігаючих заходів для підприємств (організацій, установ); кошти міжнародних фінансових організацій, міжнародні гранти та кредити» [12, с. 120–121].

Міжнародні гранти є потенційно важливим джерелом фінансування діяльності вищих навчальних закладів за всіма її напрямками. При цьому, нині програми грантової підтримки вищих навчальних закладів є надзвичайно поширеними і виходять уже далеко за межі програм наукової та академічної мобільності, що відкриває для вищих навчальних закладів можливості, наприклад, модернізації матеріально-технічної бази та науково-дослідної бази, активного долучення до виконання проектів соціального та екологічного розвитку тощо.

«У кожному вищому навчальному закладі має активно працювати міжнародний відділ, шукаючи різноманітні програми, що підтримуються грантами та іншими фінансовими інструментами, розробляти та подавати проекти для участі вищих навчальних закладів у цих програмах» [12, с. 121]. Однак, з організаційної точки зору, вважаємо більш логічним налагодження адміністрацією вищих навчальних закладів роботи як спеціалізованих підрозділів, так і децентралізації функцій пошуку, добору, підготовки та подання проектів між підрозділами вищих навчальних закладів, які будуть долучені в подальшому до реалізації таких проектів.

Левицька С.О. та Ю.Ю. Харчук вказують: «Одним із найактуальніших факторів забезпечення вимог до вищої освіти для сталого розвитку є оптимізація джерел фінансування та забезпечення результативності цільового використання отриманих коштів» [8, с. 7].

За результатами дослідження показників фінансування діяльності закладів вищої освіти в Україні виявлено скорочення частки бюджетних асигнувань у структурі фінансових ресурсів державних вищих навчальних закладів. Разом з тим, умови залучення такого фінансування відрізняються від звичного державного фінансування та, як правило, базуються на підприємницьких засадах (наприклад, надання платних освітніх послуг) та залученні фінансових ресурсів на інших умовах (спонсорство, цільове фінансування тощо). Це, безперечно, обумовлює потребу розробки дієвих моделей фінансування діяльності державних вищих навчальних закладів України з урахуванням стратегічних цілей їх розвитку та виходячи з принципів фінансової автономії вищих навчальних закладів.

Вивчаючи питання оптимізації фінансування вищих закладів освіти в Україні, Данілов О.Д. узагальнив зарубіжний досвід формування фінансових ресурсів вищих навчальних закладів та розділив їх на дві групи: «джерела, які пов'язані з організаційним забезпеченням навчального процесу, в тому числі роботою приймальної комісії; джерела, які пов'язані з діяльністю освітнього закладу, що не пов'язана з наданням освітніх послуг, зокрема виконання науково-дослідних тем та виробнича діяльність» [2, с. 20].

Вважаємо такий поділ дещо спрощеним, оскільки навчальна діяльність вищих навчальних закладів також може бути диференційована за користувачами її результатів, а тому і сам процес досягнення результатів доцільно фінансувати за рахунок відповідних груп користувачів (табл. 1).

Матриця ідентифікації користувачів результатів діяльності ВНЗ

Користувачі результатів діяльності ВНЗ	Діяльність ВНЗ		
	Освітня діяльність	Наукова діяльність	Соціо-екологічна та громадська діяльність
Замовники освітніх послуг	+ (1, 2)		
Підприємства і організації	+ (1, 2)	+ (3)	
Місцеві громади	+ (2)		+ (6)
Неурядові громадські організації	+ (2)	+ (4)	+ (6)
Органи влади, що регулюють питання освіти і науки	+ (1)	+ (5)	

Примітки:

- (1) користувачами освітніх послуг в межах ліцензованих освітніх програм є фізичні та юридичні особи, органи влади з питань освіти і науки;
- (2) ВНЗ надає додаткові платні послуги з підготовки та перепідготовки кадрів, проведенні інших освітніх заходів, користувачами яких є фізичні та юридичні особи, неурядові громадські організації, місцеві громади;
- (3) наукова діяльність ВНЗ полягає у здійсненні прикладних розробок відповідно до потреб практики діяльності суб'єктів господарювання, які є користувачами та фінансують ВНЗ за договором надання послуг
- (4) наукова діяльність ВНЗ полягає у здійсненні теоретичних та прикладних розробок на замовлення неурядових громадських організацій, які фінансують її грантами та за договором надання послуг;
- (5) до користувачів результатів наукової діяльності варто зарахувати уповноважені з питань освіти і науки органи;
- (6) співвиконавцями соціальних, екологічних та громадських проектів, що потенційно фінансується місцевими громадами (в т. ч. спонсорами та меценатами).

Розглянемо детальніше ідентифікованих користувачів результатів діяльності ВНЗ. Так, замовниками освітніх послуг в межах ліцензованих освітніх програм можуть бути фізичні та юридичні особи, однак до користувачів результатів освітньої діяльності варто віднести додатково і уповноважені з питань освіти і науки органи (вони користуються непрямо результатами провадження освітньої діяльності, оскільки готуючи фахівців ВНЗ виконує частину функцій профільних органів виконавчої влади).

Крім того, поза межами освітньої діяльності за ліцензованими освітніми програмами, ВНЗ надає додаткові платні послуги з підготовки та перепідготовки кадрів, проведенні інших освітніх заходів. Замовниками таких платних освітніх послуг можуть бути фізичні та юридичні особи, неурядові громадські організації, місцеві громади.

Наукова діяльність вищих навчальних закладів може виконуватися в напрямі:

- 1) здійснення прикладних розробок відповідно до потреб практики діяльності суб'єктів господарювання. Такі дослідження та розробки фінансуються за рахунок коштів юридичних осіб та за цивільно-правовим статусом становлять послуги з проведення досліджень, які фінансуються або проводяться без фінансування за договором надання послуг;

- 2) здійснення теоретичних та прикладних розробок відповідно на замовлення неурядових громадських організацій (як вітчизняних, так і зарубіжних). Тому такі дослідження та розробки фінансуються за рахунок грантових програм, за договором надання послуг.

Крім того, до користувачів результатів наукової діяльності варто віднести уповноважені з питань освіти і науки органи (результатом наукової діяльності є поглиблення наукових знань, які лягають в основу розвитку науки в державі).

Говорячи про важливість науково-технічних розробок та інтелектуального потенціалу, Воліков В.В. зазначає: «Технологічне старіння можна подолати лише за умов залучення кращих фахівців-науковців, які розробляють сучасні технології і максимальною мірою сконцентровані в університетах та наукових організаціях. <...> Для вітчизняних підприємств ВНЗ/НУ є джерелом нових ідей і розробок, висококваліфікованих кадрів, які володіють сучасними знаннями і здатні забезпечити впровадження нових технологій, використовуючи власний та світовий досвід з урахуванням потреб споживачів, сьогодишніх економічних умов, наявності відповідних ресурсів та інших можливостей» [1, с. 7]. А в умовах посилення концепції соціальної відповідальності вищих навчальних закладів також активно долучаються до процесу виконання або виступають співвиконавцями соціальних, екологічних та громадських проектів, що потенційно фінансується місцевими громадами (в даному випадку до місцевих громад також варто віднести фізичних та юридичних осіб, які виступають спонсорами та меценатами проведення таких заходів та програм).

Хайницька Ю. та Гордєєва Т. у своїх дослідженнях запропонували пріоритетні напрямки удосконалення системи фінансування освіти, критична оцінка яких наведена у таблиці 2.

Таблиця 2

Критична оцінка пріоритетних напрямків удосконалення системи фінансування освіти
(за Ю.Хайницькою та Т.Гордєєвою [9])

Пріоритетні напрями удосконалення системи фінансування освіти (виділено за Хайницькою Ю. та Гордєєвою Т. [9])	Критична оцінка доцільності визначення напрямку на локальному рівні фінансування ВНЗ
1 приклад	2 приклад
Забезпечення ефективного розподілу фінансових ресурсів на видатки з державного та місцевих бюджетів	Напрямок є макроекономічним та належить до сфери управління державними фінансами. На рівні ВНЗ варто забезпечити виключно локальне планування та аналіз доцільності понесення видатків за окремими напрямками
Оптимізація фінансування освіти з державного сектору	Напрямок є макроекономічним та належить до сфери управління державними фінансами
Посилення контролю та здійснення систематичного аналізу цільового використання коштів	У ВНЗ організація аналізу і контролю структури та оптимальності фінансування діяльності дозволяє оперативно виявляти загрози надмірної залежності від окремих джерел фінансування
Дослідження людського потенціалу в Україні, збір і розповсюдження результатів та інформації про норми прибутку в освіті	Напрямок є макроекономічним та належить до сфери управління людськими ресурсами. Такий аналіз доцільно проводити на рівні країни та регіону та доводить у вигляді показників індикативного планування і використовувати при визначенні обсягів ліцензування за освітніми програмами
Міжнародні консультації, моделювання та обговорення принципової схеми і механізму фінансування освіти в Україні, а також забезпечення у вищій школі дієвих механізмів громадського контролю за витрачанням коштів надають змогу покращити стан фінансування освіти	Доцільною є розробка плану модернізації системи фінансування освіти на національному та локальному рівнях, а також розробка методичних рекомендацій з аналізу, планування та контролю використання фінансових ресурсів ВНЗ за їх видами з урахуванням цілей та стратегії діяльності ВНЗ (за зразками провідних систем освіти)
Перехід на багатоканальне фінансування, тобто шляхом комплексного використання усіх джерел та оптимізації їхньої структури	У ВНЗ варто організувати попередній, поточний та наступний аналіз доцільності та результативності диверсифікації джерел фінансування діяльності ВНЗ
Регулювання оплати праці та поліпшення ситуації щодо соціального захисту населення	Напрямок є макроекономічним та належить до сфери управління соціальним розвитком. Такий аналіз доцільно проводити на рівні країни та регіону для забезпечення можливості оцінки кон'юнктури ринку освітніх послуг та визначення меж ціноутворення на них
Приведення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою до потреб сучасного ринку праці	Відповідний аналіз доцільно проводити на рівні країни і регіону та доводить у вигляді показників індикативного планування і використовувати під час визначення обсягів ліцензування за освітніми програмами
Прийняття рішучих заходів щодо збільшення та диверсифікації фінансування вищої освіти в Україні, а відтак удосконалити науково-методичне забезпечення освітнього процесу та створити умови для проведення фундаментальних та прикладних досліджень у ВНЗ, які в свою чергу, виступатимуть додатковим джерелом фінансування вищої освіти в Україні	Напрямок узагальнює всі інші окреслені авторами напрямки та дає лише загальне уявлення про заходи удосконалення фінансування
Створення нової моделі економічної діяльності вищих навчальних закладів, яка базується на солідарній участі держави, бізнесових кіл і громадян	Напрямок є актуальним проте вимагає конкретизації теоретико-концептуальних основ такої моделі й розробки механізмів урегулювання та реалізації вказаної солідарної участі

Красільник О. зазначає: «<...> приватні інвестиції в систему вищої освіти у розвинутих країнах не обмежуються безпосередньою платою за навчання. Суттєві надходження ВНЗ отримують у вигляді різноманітних пожертв від благодійників та як оплату за здійснювані для приватних компаній наукові дослідження і прикладні розробки. <...> Крім того, поступове зростання частки приватного фінансування освіти (особливо це стосується ВНЗ) у розвинутих країнах в цілому не відбувається за рахунок скорочення

державного фінансування: обсяги і державного, і приватного фінансування постійно зростають, проте зростання приватного фінансування має вищі темпи [5, с. 116].

Варто сказати, що система вищої освіти України уже почала перебудову за вказаними напрямками, активно впроваджуючи альтернативні варіанти фінансування. І на рівні ідеї ці варіанти знаходять розкриття у інституційному базисі регулювання діяльності вищих навчальних закладів. У практиці такої діяльності відсутні розроблені механізми, які б дозволили реалізувати відповідним чином дієво альтернативні форми фінансування діяльності вищих навчальних закладів.

Тут варто наголосити на важливості залучення солідарної системи фінансування вищої освіти не лише у частині оплати послуг за навчання, але й, фінансування наукових розробок та інноваційної діяльності, реалізація суспільних проектів та громадських ініціатив. Лише в цьому випадку діяльність вищих навчальних закладів набуває важливого соціально-економічного, культурно-виховного характеру та розширює коло потенційних користувачів результатів його діяльності.

Цьому сприяє фінансова автономія вищих навчальних закладів, яка розширює межі альтернативних джерел забезпечення фінансування діяльності вищих навчальних закладів (рис. 1).

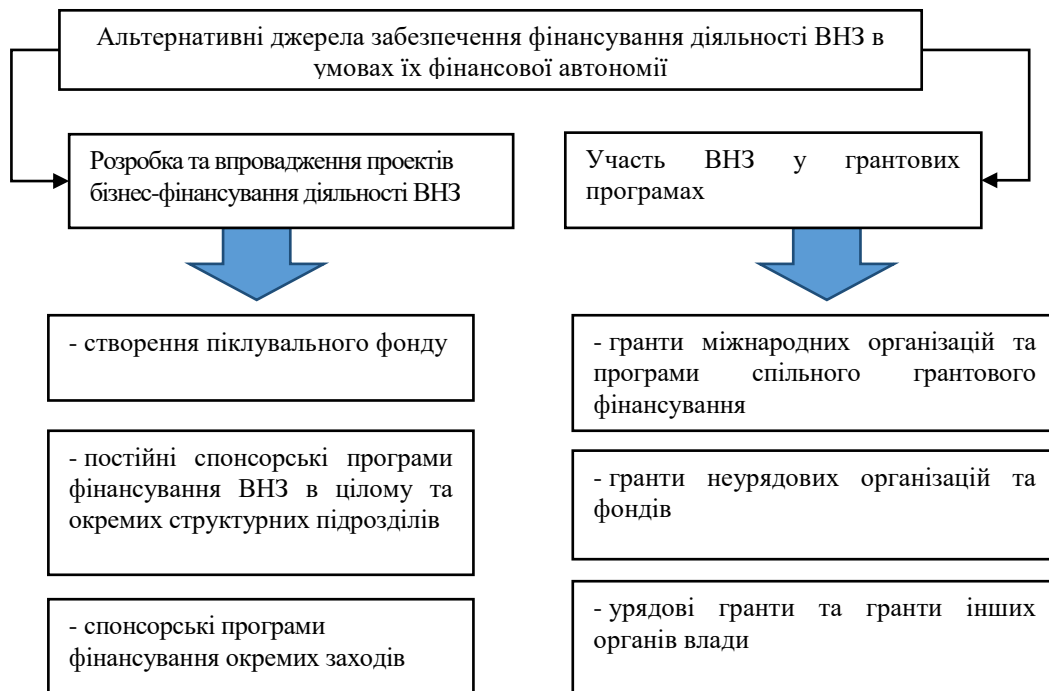
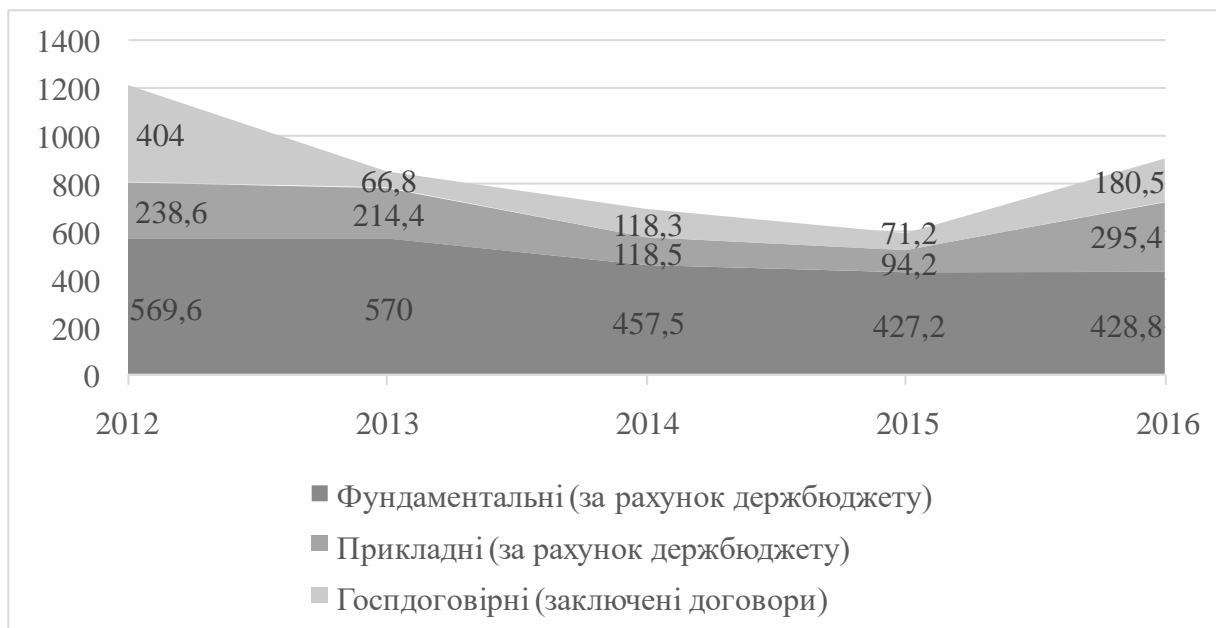

Рис. 1. Альтернативні джерела забезпечення фінансування діяльності ВНЗ в умовах їх фінансової автономії

Другою, не менш важливою групою альтернативних джерел забезпечення фінансування діяльності ВНЗ в умовах їх фінансової автономії є участь ВНЗ у грантових програмах. Зокрема, даний напрямок набуває особливої актуальності в умовах євроінтеграційного вектору розвитку України, лібералізації режимів руху фізичних осіб на територію ЄС, а також існування численних програм грантової підтримки саме для країн, так званого, Східного партнерства, до яких належить і наша держава.

Гранти міжнародних організацій та програми спільного грантового фінансування є популярними нині для ВНЗ у зв'язку з тим, що такі програми підвищують рейтинг навчального закладу шляхом інтенсифікації академічної та наукової мобільності, підвищення якості наукових досліджень та розробок у ВНЗ, а також формування його іміджу як надійного партнера в реалізації завдань та цілей грантів. В даному джерелі фінансування варто виділити два основні напрямки: 1) гранти для виконання окремих визначених програм, досліджень чи заходів; 2) гранти, орієнтовані на розвиток та розширення діяльності ВНЗ (модернізація матеріально-технічної бази, навчання персоналу, участь ВНЗ у міжнародних заходах та обмін досвідом, підтримку окремих напрямків діяльності ВНЗ. Нині, популярними грантовими програмами є програма «Erasmus Mundus» та програма «Tempus».

Будучи програмою Європейського союзу у галузі вищої освіти (для освітніх закладів, студентів, науковців) «Erasmus Mundus» передбачає навчання на курсах найвищого академічного рівня, студентські гранти на таке навчання, стипендії для викладачів та дослідників.

Довідка: (побудовано на основі [4, с. 24])

Рис. 2. Структура фінансування наукових досліджень у ЖДТУ протягом 2012–2016 рр.

Досліджуваний ВНЗ – ЖДТУ – має загальний бюджет проектів мобільності за програмою Еразмус+ на наступні 2 роки понад 150000 євро (4,2 млн. грн.) [4, с. 33]. Крім того, «4 рік поспіль в університеті діє проект мобільності за програмою Еразмус-Мундус «Ініціатива технічних університетів Кавказького та Євро-Атлантичного регіонів в забезпеченні високих освітніх стандартів». Частка фінансування ЖДТУ – понад 60 тис. євро (1,75 млн. грн.)» – йдеться у звіті Ректора ЖДТУ [4, с. 34].

Програма «Tempus» є більш системною та орієнтована на створення середовища модернізації систем вищої освіти у визначених країнах-партнерах, зокрема шляхом партнерство між ВНЗ ЄС та ВНЗ у країнах-партнерах та реалізації проектів, зокрема невеликих та короткострокових заходів академічної та наукової мобільності, візити представників адміністрації ВНЗ. У 2016 р. завершено реалізацію проекту за програмою TEMPUS «Безпека людини на територіях забруднених радіоактивними речовинами», за яким частка бюджету ЖДТУ склала 100000 євро (2,8 млн. грн.) [4, с. 34].

У свою чергу, не лише міжнародні організації пропонують грантову підтримку. Нині вона розширила коло донорів та надається також неурядовими організаціями та фондами. Зокрема гранти неурядових організацій та фондів є, як правило тематичними, охоплюють обмежене коло питань та обмежене коло одержувачів гранту. Проте, такий грант може бути наданий за умов представлення належної конкурсної пропозиції та її високій якості та актуальності. За рахунок таких грантів ВНЗ може фінансувати окремі заходи та програми, що мають освітні, наукову, соціально-екологічну та громадянську спрямованість.

Урядові гранти та гранти інших органів влади надаються ВНЗ, як правило на проведення досліджень та розробок, а також на проведення окремих заходів, наприклад реалізацію освітніх та інших програм на місцевому або національному рівні. Беручий участь у конкурсах та отримання грантового фінансування, ВНЗ може подати заявку не лише за своїм профільним міністерством – Міністерством освіти та науки, але й за спорідненими напрямками його діяльності – до інших міністерств та відомств. Як правило, використання такого фінансування також пов'язане з реалізацією окремих розробок та проектів як фундаментального, так і прикладного значення.

Наприклад, у ЖДТУ з вересня 2016 р. розпочалася «реалізація міжнародного наукового проекту «Вимірювання і моделювання теплових явищ в механічній обробці» в рамках програми Марія Кюрі «WINNEMER» за підтримки Агентства Інновацій Швеції – «VINNOVA» спільно з Університетом прикладних наук м. Лунд (Швеція)». Загальний обсяг фінансування реалізації даного проекту у ЖДТУ склав 200000 євро (5,6 млн. грн.) [4, с. 35].

В цілому ж описана друга група є важливою складовою інноваційної діяльності ВНЗ, зокрема у зв'язку з тим, що грантова підтримка, як правило, передбачає зміцнення кадрового потенціалу ВНЗ, підвищення рівня студентського контингенту, формування досвіду управління ВНЗ за прикладами кращих освітніх зразків, а також проведення актуальних наукових досліджень відповідно до цілей освітнього та суспільного розвитку, які пропагують відповідні організації, фонди, органи влади.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ідентифікація альтернативних джерел фінансування діяльності ВНЗ дозволяє встановити перелік переваг та ризиків такого фінансування діяльності ВНЗ. Крім того, на цій основі в подальшому варто визначити напрямки та завдання управління таким фінансуванням, сформулювати підводи до використання аналітичного інструментарію ухвалення рішень про фінансування діяльності ВНЗ.

Список використаної літератури:

1. *Воликов В.В.* Удосконалення механізму фінансування та вкладення бюджетних коштів у виконання науково-дослідних робіт вищих навчальних закладів та наукових установ / *В.В. Воликов* // *Економіка розвитку*. – 2014. – № 1. – С. 5–12.
2. *Данілов О.Д.* Оптимізація фінансування вищих закладів освіти в Україні / *О.Д. Данілов, Л.В. Панасюк* // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2010. – № 20. – С. 19–22.
3. *Дмитришин М.В.* Моделі джерел фінансування вищих навчальних закладів різних країн світу / *М.В. Дмитришин* // *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. – 2014. – № 9. – С. 305–311.
4. Звіт ректора 2016 / Житомирський державний технологічний університет. – Режим доступу : https://ztu.edu.ua/ua/structure/acouncil/files/zvit_rector_2016.pdf.
5. *Красільник О.* Проблеми та перспективи фінансування вищих навчальних закладів України / *О.Красільник* // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Економіка*. – 2015. – Вип. 2. – С. 110–117.
6. *Кряжжев П.* Зарубіжний досвід реформування освіти / *П.Кряжжев, К.Корсак* // *Науковий світ*. – 2004. – № 12. – С. 8–10.
7. *Лапина Т.В.* Фінансування вищої освіти в Україні в контексті інтеграційних процесів / *Т.Лапина* // *Економічний простір*. – 2008. – № 15. – С. 112–118.
8. *Левицька С.* Фінансування діяльності вітчизняних державних вищих навчальних закладів в умовах сталого національного розвитку / *С.Левицька, Ю.Харчук* // *Нова педагогічна думка*. – 2013. – № 1.1. – С. 7.
9. *Різник Н.М.* Фінансування вищої освіти в Україні: реалії та перспективи [Електронний ресурс] / *Н.М. Різник, О.М. Бачинська* // *Економіка. Управління. Інновації*. – 2013. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_51.
10. *Сас Н.М.* Необхідність перебудови фінансування в державному ВНЗ / *Н.М. Сас, І.П. Приходько* // *Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки*. – 2011. – Вип. 8 (1). – С. 248–254.
11. *Сидоренко О.Л.* Приватна вища освіта: шляхи України у світовому просторі : монографія / *О.Л. Сидоренко*. – Х. : Основи, 2000. – 255 с.
12. *Тормосов Р.Ю.* Джерела фінансування енергоощадності у ВНЗ / *Р.Ю. Тормосов, І.І. Степаненко* // *Управління розвитком складних систем*. – 2012. – Вип. 11. – С. 119–121.

References:

1. Volikov, V.V. (2014), «Udoskonalennja mehanizmu finansuvannja ta vkladennja bjudzhetnyh kosktiv u vykonannja naukovo-doslidnyh robit vyshhyh navchal'nyh zakladiv ta naukovykh ustanov», *Ekonomika rozvytku*, No. 1, pp. 5–12.
2. Danilov, O.D. and Panasjuk, L.V. (2010), «Optyimizacija finansuvannja vyshhyh zakladiv osvity v Ukraini», *Investycii: praktyka ta dosvid*, No. 20, pp. 19–22.
3. Dmytryshyn, M.V. (2014), «Modeli dzherel finansuvannja vyshhyh navchal'nyh zakladiv riznyh krai'n svitu», *Naukovo-informacijnyj visnyk Ivano-Frankivs'kogo universytetu prava imeni Korolja Danyla Galyc'kogo*, No. 9, pp. 305–311.
4. «Zvit rektora 2016» (2016), *Zhytomyr's'kij derzhavnyj tehnologichnyj universytet*, available at: https://ztu.edu.ua/ua/structure/acouncil/files/zvit_rector_2016.pdf
5. Krasil'nyk, O. (2015), «Problemy ta perspektyvy finansuvannja vyshhyh navchal'nyh zakladiv Ukrainy», *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Serija Ekonomika*, Vol. 2, pp. 110–117.
6. Krjazhev, P. and Korsak, K. (2004), «Zarubizhnyj dosvid reformuvannja osvity», *Naukovyj svit*, No. 12, pp. 8–10.
7. Lapina, T.V. (2008), «Finansuvannja vyshhoi' osvity v Ukraini v konteksti integracijnyh procesiv», *Ekonomichnyj prostir*, No. 15, pp. 112–118.
8. Levyc'ka, S. and Harchuk, Ju. (2013), «Finansuvannja dijtal'nosti vitchyznjanyh derzhavnyh vyshhyh navchal'nyh zakladiv v umovah stalogo nacional'nogo rozvytku», *Nova pedagogichna dumka*, No. 1.1, pp. 7.
9. Riznyk, N.M. and Bachyn's'ka, O.M. (2013), «Finansuvannja vyshhoi' osvity v Ukraini: realii' ta perspektyvy», *Ekonomika. Upravlinnja. Innovacii'*, No. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_51
10. Sas, N.M. and Pryhod'ko, I.P. (2011), «Neobhidnist' perebudovy finansuvannja v derzhavnomu VNZ», *Vytyky pedagogichnoi' majsternosti, Serija Pedagogichni nauky*, Vol. 8 (1), pp. 248–254.
11. Sydorenko, O.L. (2000), *Pryvatna vyshha osvita: shljahy Ukrainy u svitovomu prostori*, monografija, Osnovy, Harkiv, 255 p.
12. Tormosov, R.Ju. and Stepanenko, I.I. (2012), «Dzherela finansuvannja energoosshhadnosti u VNZ», *Upravlinnja rozvytkom skladnyh system*, Vol. 11, pp. 119–121.

Павлушенко Тетяна Олександрівна – аспірант кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету.

Наукові інтереси:

– особливості планування та використання бюджетних ресурсів вищими навчальними закладами.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2017.